

Izvješće o stanju obrazovanja u Republici Hrvatskoj

8. rujna 2014.

Početak nove školske godine dobar je trenutak da se podvuče crta ispod dosad napravljenog i propuštenog u sustavu obrazovanja. Također, s obzirom da je obrazovanje djelatnost koja najbolje i najpreciznije govori o dugoročnoj sudbini društva, iz stanja u obrazovanju može se više nego iz stanja u bilo kojem drugom sektoru iščitati i budućnost zemlje.

Objektivni pokazatelji govore da je obrazovanje u Hrvatskoj, ako se uspoređuje s ostalim evropskim zemljama, na samom dnu ljestvice po gotovo svim kriterijima; to uključuje i ostale zemlje proizišle iz SFR Jugoslavije od kojih je u nekima situacija očekivano lošija nego u Hrvatskoj, ali sa iznenađujućim pomacima prema naprijed što govori da bi Hrvatska, u usporedbi s njima, uskoro mogla potonuti još dublje.

Uzroci ovakvog stanja nalaze se u apsolutno svim segmentima obrazovnog sustava, ali i društva. Nezainteresiranost, korupcija, politizacija, nepotizam, ali i neprofesionalnost, nesposobnost te nedostatak volje i pameti na svim razinama, karakteristika su hrvatskog školstva od osnovnog do visokog. Ova analiza ima pretenziju ukazati na realno stanje te uzroke i moguće posljedice ovakve situacije.

1. STANJE

Hrvatski obrazovni sustav karakteriziraju tri ključne osobine: birokratiziranost, neefikasnost i zastarjelost.

Birokracija se očituje u mnoštvu propisa koji su sami sebi svrha i nemaju uporišta u pedagoškim standardima niti stvarnosti i koji otežavaju i koče, a ponekad i potpuno onemogućuju proces učenja, i poučavanja te suradnju s učenicima.

Neefikasnost se očituje u rezultatima koji su daleko ispod onoga što bi se očekivalo s obzirom na uloženi trud, vrijeme i resurse. Najjednostavnije rečeno, hrvatski nastavnici ulažu jednaku količinu truda i vremena u svoj posao kao i kolege u inozemstvu, hrvatski učenici provode jednaku količinu vremena u školi i učenju kao i njihovi vršnjaci u drugim zemljama, međutim, malo toga se ogleda u rezultatima.

Zastarjelost se očituje u neprilagođenosti metoda i legislative aktualnom vremenu, tj. promjenama koje su se dogodile u nekoliko proteklih desetljeća. Ideja o pedagoškom standardu po kojemu je optimalan broj učenika 20 do 24 učenika po razredu nije pala s neba, nego je nastala zbog novih i drugačijih potreba i metoda u školstvu, drugačijima od onih prije pola stoljeća, kad su predavanja pred 40 učenika još mogla funkcionirati. Isto vrijedi i za način sastavljanja rasporeda, način poučavanja i rada s učenicima te opću organizaciju rada u školama. Međutim, ništa od toga se u hrvatskom školstvu nije promijenilo, ili se u proteklih pedesetak godina promijenilo vrlo malo.

Uzroci - a u nekim slučajevima i posljedice, pošto je u nekim aspektima ovdje riječ o zatvorenom krugu - nalaze se na svim razinama sustava. Prije svega, državna vlast u svim sazivima do sada - koja je zadužena za donošenje svih odluka koje se tiču obrazovanja - nije shvaćala ovaj sektor kao nešto strateški bitno, čemu bi trebalo pristupiti na način drugačiji od onoga kojim se pristupa ostalim sektorima. Za razliku od svih ostalih sektora, svaka promjena u obrazovanju

pokazuje svoje najkratkoročnije posljedice tek nakon nekoliko godina, dok je one prave, dugoročne efekte moguće procijeniti tek nakon deset, a ponekad čak i dvadeset godina. Nedostatak vizije i svijesti o situaciji uzrok je tome da je obrazovanje do sada bilo samo moneta u stranačkim i ideološkim igricama, a koja je služila ili kako bi se nagradili pojedinci zaslužni za doprinose na političkom polju ili kao poligon za postizanje kratkoročnih političkih i/ili ideoloških bodova koji sa samim obrazovanjem nemaju nikakve veze. Sve ovo uzrokovalo je katastrofalno stanje u svim područjima ovog sektora: od materijalnog, preko kadrovskega pa sve do stručnog i regulativnog.

a) Materijalno stanje

Ulaganje u školstvo u Hrvatskoj je među najnižima u Evropi. Ovisno o metodologiji i političkim afinitetima te činjenici je li onaj tko radi analizu trenutačno na vlasti ili u opoziciji, procjene se kreću od jedan i pol do čak četiri puta manjeg izdvajanja nego u zemljama razvijene Evrope; naravno, nije riječ o ukupnoj sumi nego o postotku BDP-a, pri čemu bi, radi efikasnije usporedbe, bilo dobro pridodati i činjenicu da je i sam hrvatski BDP po stanovniku poprilično manji od evropskog prosjeka. Jasno je da pod takvim uvjetima nikakvog napretka ne može biti i da je jedino što preostaje "krpanje rupa", improvizacija i životarenje od danas do sutra, uz golema personalna i organizacijska naprezanja i unutarne konflikte koji iznutra dodatno razaraju sustav.

Decentralizacija financiranja školstva uzrokuje drastičnu nejednakost u materijalnom opremanju škola: dok se u nekima učenici služe računalima, u drugima se nastava povremeno mora obustavljati zbog nedostatka struje ili grijanja. Nedostatak osnovnih materijalnih sredstava kao što je (najčešći primjer) papir za printanje, od cijelog sektora radi sprdnju i, uz materijalne probleme, dovodi do osjećaja (često potpuno opravdanog) da je posao koji se radi nebitan te da ga se zato može raditi smanjenim kapacitetom. Također, dok neke osnovne škole rade u jednoj smjeni i imaju priliku spretno organizirati dodatne, dopunske i slobodne aktivnosti, druge su još uvijek osuđene na rad u tri smjene što je stanje koje se ne može nazvati nikako drugačije nego ratnim ili izvanrednim.

Ispodprosječne plaće (u usporedbi s evropskim kriterijima, ali i s ostalim plaćama u Hrvatskoj, pogotovo ako se u obzir uzme ostatak visokoobrazovanog kadra, što je zapravo jedini realni

kriterij za analize i projekcije) kao i dodatna smanjenja provedena u proteklih godinu dana djeluju žestoko demotivirajuće na sve proaktivne, kreativne, samosvjesne ili poduzetne pojedince - koji su najpotrebniji i najdragocjeniji upravo u obrazovnom sustavu - koji, u potrazi za radnim mjestom na kojemu će se cijeniti njihov trud, zaobilaze školstvo u širokom luku. Kao rezultat, u zbornicama se stimulira profil učitelja i nastavnika koji je pasivniji od prosjeka, sklon mirenju sa stanjem, "gledanju samo svog posla", kretanju utabanim i sigurnim stazama i nedostatkom bilo kakve inicijative i kreativnosti. Inventivni i idealistički pojedinci su izuzetak, iako ih ima, ali ih je daleko premalo za bilo kakav globalni pomak prema naprijed. Također, pošto je idealizam svojstven mlađim i manje iskusnim osobama, do trenutka kad se stekne iskustvo o stvarnom stanju, dobar dio onih koji su u školstvo ušli s namjerom i svrhom će iz njega otići prvom prilikom i sa sobom odnijeti ono najvrijednije: iskustvo. Za državnu administraciju i proračun to je svakako pozitivno, ali za obrazovanje i, još više, odgoj djece i mladeži koja u takvom okruženju provode gotovo polovicu svog aktivnog života, dugoročno ne može djelovati nikako drugačije nego katastrofalno.

Nedostatak materijalnih sredstava ogleda se i u nemogućnosti da se na efikasan način regulira pitanje udžbenika što dovodi do grotesknih improvizacija kao što je aktualna zakonska regulativa koja predstavlja birokratsko rješenje koje niti ikoga zadovoljava niti je korisno u bilo kom pogledu.

b) Kadrovsko-organizacijsko stanje

Kao što je već rečeno, sustav obrazovanja je prožet nesposobnošću i korupcijom na apsolutno svim razinama. Primijećeno je da se u vrhu prosvjetne hijerarhije uglavnom nalaze ljudi koji su davno izašli iz sustava školstva, ako su u tom sustavu ikad i bili. Šteta je dvostruka: kao prvo, oni sami su već izgubili osjećaj za stanje na terenu i, kao drugo, otkako su posljednji put imali dubinski uvid u situaciju u školama (ako su ga uopće imali), stvari su se nepovratno promijenile i čak i ona iskustva koja su uspjeli steći i zadržati učinile zastarjelima. Ovo ih je dovelo do toga da se u svojim odlukama moraju oslanjati ili na svoja iskustva kojima je odavno istekao rok trajanja ili na informacije iz druge i treće ruke koje do njih dolaze ili preko nekoliko stupnjeva pokvarenog telefona ili kroz filtre koji propuštaju ono što aktualnoj vlasti u tom trenutku odgovara.

Dodatna je teškoća njihova izloženost teoretiziranju i fiks-idejama ojačanima povratnom spregom u okruženju ministarskih i agencijskih ureda koja ih je do kraja odvojila od stvarnosti.

S druge strane, ravnateljski kadar u prevelikom je omjeru ovisan o politici - državnoj, ali još više lokalnoj - što u konačnici znači da je vezan stranačkim, političkim ili rođačko-prijateljskim (osobnim) interesima u svojoj lokalnoj zajednici. U nemalom broju slučajeva to znači da je osoba na ravnateljskom mjestu direktno postavljena po političkom ili osobnom kriteriju i da joj je u upravljanju školom interes učenika daleko od prvog prioriteta. Također, postupanje nezanemarljivog broja ravnatelja graniči s kriminalom, dok u nekim slučajevima tu granicu i prelazi. U većini ostalih slučajeva sve ovo znači da ravnatelj, ma koliko dobronamjeren bio, mora balansirati između svih spomenutih (stranačkih, političkih, osobnih...) kriterija kako bi uopće osigurao normalno funkcioniranje institucije, što se opet, pogotovo u sprezi s ostalim faktorima, izrazito negativno odražava na pedagoško i psihološko stanje škole na svim razinama.

Inspeksijske službe na raznim razinama također su velikim dijelom zaslužne za pedagoško-obrazovni kolaps u hrvatskim školama. Iako postoje izuzeci, bezumne odluke temeljene na formalnim izgovorima - a ponekad čak i bez njih - a kojima se u potpunosti poništavaju pedagoški principi i obrazovni standardi, u proteklih su dvadeset godina postale pravilo i time postale odgovorne za stvaranje iznimno nezdrave i destruktivne klime u hrvatskim školama, a u mnogim slučajevima i za blokadu obrazovnog procesa. S obzirom da je riječ o kontrolnom i izvršnom dijelu sustava, niz nevjerojatnih presedana pretvorio je školstvo u grotesku u kojoj su nemušta "nepisana pravila" i princip da je bolje popustiti nego da se riskira pozivanje inspekcije uništili posljednje tragove nastavničke autonomije i pripomogli srozavanju autoriteta nastavnika, koji je jedan od osnovnih alata profesije.

Nadalje, među nastavnicima se desetljećima provodi negativna selekcija; u struci sve češće ostaju pasivni i poslušni pojedinci bez vizije i dugoročnog gledanja na stvari. Percepcija nastavnčkog zvanja u javnosti, iznos novčane nagrade, vrsta posla i administrativni zahtjevi destimuliraju inventivnost i originalnost zbog čega posao u školi sve manje predstavlja posao s djecom i mladima, a sve više državnu službu. Dodatni problem je što je upravo takva vrsta posla - državna

služba - u hrvatskoj tradiciji iznimno cijenjena i poželjna što na učiteljske poslove privlači upravo opisanu vrstu ljudi: poslušnu, neinspirativnu, introvertiranu, služben(ičk)u, usmjerenu na formu, a ne na sadržaj. Olakotna okolnost je što učiteljsko zvanje privlači i idealistički nastrojene pojedince. Međutim, kao što je već rečeno, takvi imaju tendenciju da se brzo istroše te ili utope u prosjek ili napuste struku. Oni koji se tome uspiju othrvati, iako nezanemarivi brojem, i dalje su nedovoljno brojni da bi imali utjecaja na ostatak sustava.

c) Stanje u regulativi i struci

Uz opisanu situaciju u kadrovskom dijelu sustava, ni legislativa ne može biti bolja. Birokratski propisi koji nemaju svoje uporište u bilo kakvim pedagoškim standardima, a još manje u zdravorazumskim načelima te realnom svijetu postaju pravila kojih se jednako tako birokratski raspoloženi dužnosnici - najčešće ravnatelji i inspektori, ali vrlo često i savjetnici, pa i sami nastavnici - drže kao "pijan plata", jednostavno zato jer je tako "propisano". Iako se mora priznati da neka od načela imaju svoju podlogu u pedagoškoj teoriji, dijelovi struke su nesposobni prihvatiti da su za takvu teoriju potrebni i uvjeti koji, na žalost, u praksi nisu ni izdaleka ispunjeni tako da na kraju dolazi do paradoksa kao što je onaj da je učenike koji opstruiraju nastavu u tome fizički nemoguće spriječiti. Također, u sustavu obrazovanja postoji mnoštvo propisa koji nisu usklađeni, kako međusobno tako ni s pedagogijom i psihologijom, a upitna je i njihova usklađenost sa stvarnim svijetom.

Nedostatak bilo kakvih sadržajnih kriterija u bilo kom dijelu sustava - organizacija rada, zapošljavanje nastavnika, stimulacija, izbori za ravnatelja, odabir savjetnika, napredovanje u struci - a inzistiranje isključivo na onim formalnima, dodatno stimulira birokratsko ponašanje i legalizira korupciju koja se u nekim dijelovima hrvatske endemski pretvara u onu pravu korupciju, zakonski kažnjivu, ali tešku za otkrivanje.

Ovdje posebno treba napomenuti nastavne sadržaje, to jest planove i programe odnosno predmetne kurikulume. Ova krucijalna točka sustava u najgorem je stanju od svih dosad navedenih stavki jer je iz same srži postavljena na sasvim pogrešnim principima. Nastavni sadržaji utrpali su u kurikulume bez ikakvih pedagoških i razvojnih kriterija i ne uzimaju u obzir realne ciljeve

osnovnog i srednjeg obrazovanja. Umjesto toga, provodi se akademski princip po kojemu su osnovno i srednje obrazovanje priprema za visoko i sadržaji se organiziraju na akademski i neintuitivan način, neprimjenjiv u stvarnom životu. Otežavajuća okolnost je što je za ispravljanje ovog problema potrebno najviše truda i, što je još gore, znanja. Dosadašnji pokušaji "reformne" su bili stihijski i samo su pogoršali stvar, što zbog nestručnosti i nesposobnosti, što zbog toga što su pojedine struke preko školskih programa propagirale - i nastavljaju propagirati - svoje partikularne fahovske interese.

2. PROGNOZA

S obzirom na to da je jedino obrazovanje ključ ustrajnog napretka, nije realno očekivati da će Hrvatska ikad izaći iz opće društveno-ekonomske krize ukoliko u obrazovanju e dođe doozbiljnih, realnih i radikalnih promjena. Drugim riječima, ukoliko školstvo ostane u stanju u kakvom je sad, ni društvo nit ekonomija ne mogu računati na bogznakakav dugoročni napredak. Svi primjeri država koje su izašle iz zaostalosti i transformirale se u moderna društva pokazuju da je ključnu ulogu u tome imala reforma obrazovanja: najbolji primjer je Irska čiji je ekonomski procvat devedesetih godina izravna posljedica nekoliko ključnih odluka u školstvu donesenih dvadesetak godina ranije. Također, tu je i Finska u kojoj je procvatu industrije i tehnologije prethodilo šest godina kontinuirane javne rasprave o obrazovanju, a nakon toga i ustrajno provođenje dogovorenih reformi. Međutim, preduvjet za takve reforme je stjecanje svijesti da je upravo obrazovanje ona ključna točka preko koje se prelama pitanje budućnosti države. Na žalost, da bi se takva svijest stekla, potrebno je imati uvjete, kao što je svjesna i obrazovana populacija, što u Hrvatskoj nije slučaj. Obrazovni sustav se - na žalost - može strateški izmijeniti samo s vrha, a situacija u politici i upravljanju državom je takvo da se uz pojam "prosvjeta" već jako dugo veže sintagma "zadnja rupa na svirali". Jednostavno, dok javnost nije svjesna da je temeljno i osnovno obrazovanje, a ne pitanje Haaga, ćirilice, vjeronauka, ustaša i partizana i ostalih kvazipolitičkih opcija, ona ključna stvar koja diktira kako će se u državi živjeti u budućnosti, ni političari nemaju razloga posvetiti se problemu obrazovanja, kao što ni mediji nemaju interesa baviti se takvim temama izvan povremenih skandala i pojedinačnih slučajeva koji samo dokazuju očigledno, a to je da sustav ne funkcionira. U takvoj situaciji, jedino što se može prognozirati je nastavak kolapsa obrazovanja, a za njim i gospodarstva, pravnog poretka, društvene svijesti, a nakon svega toga i društva u cjelini.

3. PREPORUKE

S obzirom na kompleksnost i osjetljivost sustava, kao i na količinu problema koji postoje u hrvatskom obrazovanju, u popravljaju stanja u obrazovnom sustavu moraju sudjelovati svi zainteresirani društveni subjekti što, zapravo, znači cijelo društvo. Zbog toga preporuke moraju ići u nekoliko različitih smjerova: prema **izravnim sudionicima sustava** (učiteljima i nastavnicima), prema **prosvjetnim vlastima** te prema **ostatku društva** koji ne sudjeluje izravno u obrazovanju, ali itekako osjeća njegove efekte.

Kao prvo, *učitelji i nastavnici moraju postati odgovorniji i zainteresiraniji za stvari koje ne spadaju u njihov neposredan djelokrug posla*, a ni više građanske hrabrosti ne bi bilo naodmet. U sustavu do kraja zaraženom korupcijom stvari se neće riješiti same od sebe, no, usprkos tome, kao i usprkos činjenici da se u toj profesiji nalazi najveći broj visokoobrazovanih pojedinaca u društvu, ono što se najčešće događa kad dođe do nekog kršenja prava i pravila je - šutnja. Svojom pasivnošću i pristankom na korupciju i kršenje prava - u velikom broju slučajeva i vlastitih - prosvjetni djelatnici se pretvaraju u suučesnike razaranja sustava i to je ono što se mora promijeniti. Također, nužna je i veća aktivnost u organiziranju i samoorganiziranju, kao i u promicanju važnosti struke.

Drugo, *prosvjetne vlasti, kao najodgovornije za funkcioniranje sustava, moraju donijeti - a, u još većem broju slučajeva, ukinuti - cijeli niz mjera kako bi se pravna regulativa odblokirala i kako bi se uklonila birokratiziranost i nemuštos postojećih propisa*. Ono na čemu treba poraditi su:

- stvarna autonomija učitelja
- drastična korekcija nadležnosti nadzora i inspekcije
- uvođenje učinkovitih pedagoških mjera i njihovo vraćanje pod ingerenciju škole
- potpuno provođenje pedagoškog standarda
- ukidanje financiranja od strane lokalne samouprave
- uspostavljanje sadržajnih kriterija za zapošljavanje i napredovanje u struci
- stvarno i sadržajno stručno usavršavanje

- licenciranje nastavnika i ravnatelja, ali po realnim kriterijima i po uređenim pravilima
 - uvođenje dodatnih i korekcija postojećih pomoćnih službi
 - nastavak rada na uvođenju vanjskog vrednovanja
 - potpuna reorganizacija kurikuluma
 - opće poboljšanje materijalnog statusa školstva u smislu opremanja škola, ali i povećanje primamljivosti učiteljskog poziva
- te još mnogo toga što daleko prelazi opseg ovog izvješća.

I, treće, politički vrh(ovi) i cijelo društvo moraju postati svjesni važnosti općeg i temeljnog obrazovanja u odnosu na visoko i specijalističko. Treba postati svjestan da se problemi u obrazovanju ne tiču samo roditelja i njihove djece, nego svih građana koji su prisiljeni koristiti usluge radnika i stručnjaka koji iz takvog obrazovnog sustava proizlaze i da loše obrazovanje dugoročno i kontinuirano pogađa svakog člana društva. Političke elite moraju shvatiti da politizacija i promicanje privatnih interesa u obrazovanju dovode do puno ozbiljnijih i dugoročnijih posljedica nego u bilo kojem drugom sektoru. Ako ne shvate same, to im se mora jasno dati do znanja.